

Lublin, 15 kwietnia 2021 r.

Ks. prof. dr hab. Mirosław Sitarz
Kierownik Katedry Kościelnego Prawa
Publicznego i Konstytucyjnego
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej mgr. lic. Igora Michała Kilanowskiego
pt. *Pozycja prawna Church of England*,
Warszawa 2021 (mps, ss. 233 + ss. 29 [załączniki])
napisanej pod kierunkiem ks. dr. hab. Jana Krajczyńskiego, prof. ucz.
na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
podjętej na posiedzeniu w dniu 26 marca 2021 r. (WPK-19/2021)**

Ojcowie soborowi w dekrecie o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* stwierdzili, że na skutek rozłamów, które miały miejsce na Zachodzie „[...] w następstwie zdarzeń określanych powszechnie nazwą reformacji [...] liczne wspólnoty narodowe czy wyznaniowe odłączyły się od Stolicy Rzymskiej. Wśród tych, w których nieprzerwanie trwają w pewnej mierze tradycje i formy ustrojowe katolickie, szczególne miejsce zajmuje Wspólnota anglikańska” (nr 13). Wspólnoty te łączy „[...] z Kościołem katolickim szczególny związek i powinowactwo, ponieważ lud chrześcijański przez wiele minionych wieków żył we wspólnym Kościele” (nr 19).

Powierzona mi przez Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie do recenzji rozprawa doktorska mgr. lic. Igora Michała Kilanowskiego, którego Promotorem jest ks. dr hab. Jan Krajczyński, prof. UKSW, wychodzi naprzeciw postulatom podnoszonym podczas *Vaticanum II*. Ponadto jej treść wpisuje się we współczesną dyskusję dotyczącą miejsca Kościoła w świecie współczesnym i szerzącej się laicyzacji. Wobec powyższego, podjęcie badań przez mgr. lic. I. Kilanowskiego w przedmiotowym zakresie należy uznać za bardzo potrzebne.

I. Temat, problem i cel pracy

Rozprawa doktorska mgr. lic. Igora Michała Kilanowskiego zatytułowana: ***Pozycja prawna Church of England*** jest nie tylko niezwykle interesującym i potrzebnym, ale także nowatorskim studium. W literaturze kanonistycznej – zarówno polskojęzycznej, jak i zagranicznej – kwestia ta nie doczekała się całościowego opracowania. Autor dysertacji – wskazując najważniejsze opracowania, które wykorzystał w jej przygotowaniu – podkreślił: „Prezentowane zagadnienia nie opierają się jednak na opublikowanych pracach naukowych” (s. 13). Jak dalej stwierdził, korzystał przede wszystkim z materiałów pozyskanych w: Apostolskim Archiwum Watykańskim w Rzymie, Archiwum Opactwa Westminsterskiego w Londynie, Bibliotece Parlamentu Westminsterskiego w Londynie, Bibliotece Brytyjskiej w Londynie, Bibliotece Uniwersytetu w Oxfordzie, Bibliotece Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie, a także w Anglican Center w Rzymie. Ponadto Doktorant – odbywając liczne wizyty studyjne oraz staże badawcze – zagadnienia dotyczące funkcjonowania Kościoła Anglii konsultował z tamtejszymi hierarchami kościelnymi. Na uwagę zasługuje fakt, że mgr lic. I. Kilanowski przeprowadzając powyższe kwerendy napisał rozprawę, której treść opiera się w przeważającej mierze na źródłach prawa. Tym bardziej z uznaniem należy odnieść się do ogromu pracy Doktoranta, który w pisaniu dysertacji korzystał w przeważającej mierze z tekstów anglojęzycznych.

Przedmiotem zainteresowań mgr lic. I. Kilanowski uczynił charakterystykę aspektów prawnych funkcjonowania Kościoła Anglii. Już na wstępie Doktorant zaznaczył: „Celem niniejszego studium jest zapoznanie ze statusem prawnym jednej z niekatolickich wspólnot eklezjalnych – Church of England” (s. 10), uszczegóławiając: „[...] celem niniejszej pracy było poznanie Wspólnoty Anglikańskiej *in genere*, Church of England *in concreto*, z perspektywy jej prawa, w myśl dyrektywy Soboru Watykańskiego II [...]” (s. 12). Doktorant w oparciu o tak określony obszar, sformułował zasadniczy problem badawczy. Stwierdził, że przygotowane opracowanie ma posłużyć „poznaniu wyjątkowej wspólnoty eklezjalnej, jaką jest Church of England” (s. 16). Dlatego też dysertacja – jak słusznie zauważa – wychodzi naprzeciw postulatом stawianym przez Ojców Soboru Watykańskiego II.

Temat badawczy podjęty przez mgr. lic. I. Kilanowskiego odpowiada randze rozprawy doktorskiej. Autor wykazał się również umiejętnością wydobywania i

formułowania problemów badawczych ze zgromadzonego materiału – zarówno na podstawie prac opublikowanych, jak też odbytych licznych kwerend naukowych. Świadczy to o dobrej znajomości stanu aktualnych badań.

II. Źródła i literatura

Wykaz źródeł i wielojęzycznej literatury obejmuje 21 stron maszynopisu (s. 203-224). Świadczy to o wysokiej erudycji Autora. Bibliografia, która została zamieszczona na końcu rozprawy, została podzielona na: 1) Księgi biblijne (s. 203); 2) Źródła katolickie (s. 203-204); 3) Źródła dotyczące Kościoła Anglii (s. 205-211); 4) Pozostałe źródła (211-212); 5) Literatura (212-224). W wykazie literatury mgr lic. I. Kilanowski wykorzystał 147 pozycji autorów krajowych i zagranicznych (j. angielski, j. włoski), w tym 72 publikacje w języku obcym.

Przyjęte przez Doktoranta kryteria podziału źródeł prawa i literatury w zasadzie nie budzą większych zastrzeżeń. Bardziej precyzyjne byłoby wskazanie na: I) Źródła prawa (w tym: 1) źródła katolickie; 2) źródła dotyczące Kościoła Anglii i 3) Pozostałe źródła) oraz II) Literatura. Nie oznacza to jednak, że kryteria zastosowane w recenzowanej pracy są niepoprawne.

Zamieszczona w wykazie Literatury *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, w: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego* [...] (s. 220) powinna znajdować się w wykazie źródeł prawa. W odniesieniu natomiast do poprawności cytowania poszczególnych źródeł prawa, należy zauważyć pewien brak konsekwencji. Po pierwsze, nie zawsze Autor podaje pełne dane bibliograficzne (np. *Act of Settlement 1700* – s. 205; *Bill of Rights 1688* – s. 205; *Civil Partnership Act* – s. 206; *Human Rights Act 1998* – s. 208, itp.). W takiej sytuacji potencjalny Czytelnik nie wie, jaki jest oficjalny organ promulgacyjny powyższych aktów normatywnych. Po drugie, Doktorant czasem nie podaje dat poszczególnych źródeł prawa (np. *Apostolicae curae et caritatis* – s. 204) albo stosuje różny format dat (por. s. 204 i 205). Po trzecie, nie zawsze Czytelnik może znaleźć zakres stron granicznych, na których znajduje się cytowane źródło (np. *Decretum Magistri Gratiani* – s. 203).

Autor w rozprawie zastosował numerację ciągłą. Wskazane jest, aby – celem ułatwienia Czytelnikowi swobodniejszego dostępu do źródeł prawa i literatury – stosować odrębną numerację zarówno w poszczególnych rozdziałach, jak też ewentualnie we wstępie i zakończeniu.

Sporządzanie przypisów przez Doktoranta nie budzi zastrzeżeń.

III. Metoda

W odniesieniu do metody zastosowanej przy pisaniu rozprawy mgr lic. I. Kilanowski stwierdził: „W badaniach wykorzystano kilka metod badawczych, wśród których wymienić należy: analizę źródeł, metodę dogmatyczno-prawną, metodę historyczno-prawną oraz metodę komparatystyczno-prawną” (s. 15). O ile słuszne jest stwierdzenie, iż w pracy zostało wykorzystanych kilka metod, to jednak trzeba podkreślić, że wyodrębniona przez Autora „analiza źródeł” jest częścią dogmatyki prawa, której celem jest egzegeza, synteza i systematyka źródeł prawa. Wobec powyższego nie ma potrzeby wyodrębnić „analizy źródeł” jako odrębnej metody.

Niemniej jednak wybór metod dogmatyczno-prawnej, historyczno-prawnej i komparatystyczno-prawnej do opracowania poszczególnych zagadnień wyznaczonych w tytule rozprawy oraz posługiwanie się nimi przez Doktoranta jest prawidłowe.

IV. Układ pracy

Pan mgr lic. I. Kilanowski przygotowaną dysertację, zgodnie z kryterium merytorycznym, podzielił na trzy rozdziały, które poprzedził wykazem skrótów i wstępem, a uwieńczył zakończeniem, bibliografią, streszczeniem (w języku angielskim, włoskim i francuskim). Ponadto pracę ubogaca appendix (39 Artykułów wiary).

Wykaz skrótów (s. 7-9) Autor podzielił na: 1) Księgi biblijne; 2) Skróty bibliograficzne; 3) Skróty ogólne. Doktorant jednak nie zawsze konsekwentnie posługuje się wprowadzonymi skrótami. Np. skrót „kol.” (kolumna) zastosowany został na s. 45, przypis 146; s. 214, ale już na s. 39, przypis 116; s. 42, przypis 131; s. 223 – Autor użył skrótu „k.” Podobnie wprowadzony skrót na oznaczenie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. (KPK/83) zastąpiony został skrótem KPK (zob. s. 72).

Wstęp (s. 10-16) zawiera wszystkie elementy wymagane w rozprawie doktorskiej. Autor jednak – zamiast zastosować czas przyszły – zamiennie używa czasu teraźniejszego (np. „Celem niniejszego studium jest [...]” – s. 10) i czasu przeszłego (np. „celem niniejszej pracy było [...]” – s. 12).

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Prawo w Kościele* (s. 17-66) mgr lic. I. Kilanowski scharakteryzował pochodzenie prawa we wspólnocie kościelnej – katolickiej i anglikańskiej. Już na wstępie zaznaczył, że prawo – zarówno w Kościele katolickim, jak i w Kościele Anglii – ma swoje źródło w Objawieniu i Tradycji (s. 17). Dlatego też za zasadniczy cel rozdziału pierwszego obrał ukazanie wspólnych źródeł prawa tych dwóch wspólnot eklezjalnych „rozdzielonych schizmą, której początku należy szukać w *Akcie Supremacji* z 1534 roku” (s. 18). Doktorant odnosząc się do prawa w Kościele Anglii podkreślił, że stanowione jest „[...] w sposób szczególny. Wynika to z faktu zależności władzy państwowej i kościelnej opartej na specyficznej unii tronu i ołtarza” (s. 18). Na uwagę zasługuje również fakt, iż w rozdziale wprowadzającym wyjaśnił: „Church of England jest jedną ze wspólnot kościelnych wchodzących w skład Wspólnoty Anglikańskiej. [...] Przez *Kościół anglikański* rozumiemy właśnie tę wspólnotę, która jest pewnego rodzaju związkim, unią kościołów działających głównie w byłych i obecnych koloniach brytyjskich. Kościołem-matką, *Anglican Communion*, jest najstarsza ze wspólnot anglikańskich, tj. Kościół Anglii” (s. 54).

W rozdziale drugim pt. *Prawo kanoniczne Church of England* (s. 67-135) mgr lic. I. Kilanowski wskazał, które normy kanonicznego prawa anglikańskiego wywodzą się z natury Kościoła Anglii i ustawodawstwa angielskiego, a które mają źródło w normach katolickich (s. 69). Systematyka rozdziału i jego poszczególne jednostki redakcyjne odpowiadają układowi zbioru prawa kanonicznego Kościoła Anglii (*The Canons of the Church of England*). W związku z tym Autor dysertacji kolejno analizuje następujące zagadnienia: 1) Normy podstawowe Church of England; 2) Sprawowanie kultu i administrowanie sakramentami; 3) Duchowieństwo w Church of England; 4) Współpracownicy szafarzy; 5) Kościoły i ich wyposażenie; 6) Sądownictwo kościelne; 7) Synod Generalny Kościoła Anglii; 8) Zasady interpretacyjne. Doktorant słusznie zauważa, że sama struktura kodyfikacji anglikańskiej jakkolwiek podobna jest do struktury formalnej Kodeksu prawa kanonicznego, jednak „odnosi się do funkcjonującej w zupełnie innych realiach prawno-dogmatycznych wspólnoty eklezjalnej” (s. 67-68).

Rozdział trzeci, zatytułowany *Relacje Church of England z władzą świecką* (s. 136-194), zawiera charakterystykę wzajemnych relacji Kościoła Anglii z władzą państwową z uwagi na uwarunkowania historyczne skutkujące ścisłą zależnością tych dwóch podmiotów (s. 136). W pierwszej kolejności Doktorant opisał pojęcie

wolności religijnej. „[...] Prawo do wolności religijnej jest prawem przynależnym osobie ludzkiej i wynika z jej przyrodzonej godności. Co więcej, prawo do wolności religijnej postulowane przez Kościół katolicki nie może zostać ograniczone, powinno zaś zostać przyjęte w porządkach państwowych, tak aby gwarantować jego przestrzeganie i ochronę” (s. 139). Następnie pojęcie wolności religijnej scharakteryzował w odniesieniu do Zjednoczonego Królestwa wskazując akty normatywne traktujące na temat tego uprawnienia (s. 152-154) jednocześnie konkludując: „Niewątpliwie w Zjednoczonym Królestwie nie można zauważyć klasycznego rozdziału państwa i Kościoła. Państwo to ma cechy państwa wyznaniowego nie tylko ze względu na unię personalną monarchy brytyjskiego, będącego jednocześnie rządcą Kościoła i głową państwa, ale również z powodu udziału aparatu państwowego w życiu Kościoła Anglii” (s. 154). Dalsza analiza dotyczy działalności Church of England w strukturach państwowych Zjednoczonego Królestwa, która wyraża się przede wszystkim poprzez relacje z Monarchą i Gabinetem. Ponadto Autor w sposób syntetyczny scharakteryzował współpracę między państwem a Kościołem Anglii w realizacji posługi Church of England. Współpraca tych dwóch podmiotów została opisana na 3 płaszczyznach: 1) szkolnictwo angielskie; 2) małżeństwo i związki partnerskie w Kościele Anglii i w prawie brytyjskim; 3) dobra doczesne Kościoła Anglii. Pan mgr lic. I. Kilanowski zauważył, że „Kościół Anglii w pewnym zakresie przejmuje zadania państwa poprzez prowadzenie placówek oświatowych i opiekuńczych czy też szkolnictwa wyższego. Te zadania realizują także inne wspólnoty wyznaniowe w Zjednoczonym Królestwie i w tym zakresie mogą liczyć na finansowe wsparcie państwa. Jest to zatem forma pośredniego zaangażowania państwa w sprawy finansowe związków wyznaniowych w Zjednoczonym Królestwie” (s. 165).

Całość rozprawy wieńczy *Zakończenie* (s. 195-202), zawierające logiczną syntezę z analiz przeprowadzonych we wszystkich 3 rozdziałach dysertacji. Autor jest świadomy tego, iż w jednym opracowaniu nie jest możliwe „zawrzeć całego spectrum problematyki oscylującej wobec prawnych aspektów funkcjonowania Kościoła Anglii” (s. 201). Dlatego też słusznie podkreśla potrzebę dalszych pogłębionych badań w przedmiotowej kwestii.

Pracę ubogaca zamieszczenie streszczeń w trzech językach (s. 225-233). Umożliwia to zapoznanie się z najważniejszymi założeniami przygotowanej rozprawy szerszemu gronu Czytelników.

V. Treść pracy i osiągnięcia badawcze

W pierwszej kolejności trzeba stwierdzić, że treść zawarta w poszczególnych fragmentach pracy jest zgodna z tematem wyznaczonym w tytule, rozdziałach i poszczególnych punktach rozprawy.

Dokonując analizy poszczególnych zagadnień Autor prawidłowo zastosował terminologię prawniczą. W całości rozprawy żadnych błędów merytorycznych nie zauważyłem.

W rozprawie – co w zasadzie jest nieuniknione – można zauważyć tzw. „literówki” (np. s. 12 – „przestawiają” zamiast przedstawiają; s. 64 – „zbór” zamiast zbiór). W przypisach Autor przy cytowaniu po raz kolejny danej monografii posługuje się wprowadzonym (przy odesłaniu do danej publikacji po raz pierwszy) skrótem podając bezpośrednio w przypisie: „dalej: [...]” (np. s. 11, 12). Z kolei przy cytowaniu artykułów stosuje skrót: „art. cyt.” (np. s. 19, 21, 23, 54, 57, 84, 123, 130, 140). Wskazane jest, aby w pracy stosować jedną zasadę w sposób konsekwentny. W związku z tym, jeżeli wprowadzony został skrót „art. cyt.”, należy także używać „dz. cyt.”

Doktorant w sposób właściwy i rzetelny potrafi przytoczyć wypowiedzi Autorów, a także opatrzyć je swoim komentarzem. Świadczy to o uczciwości naukowej oraz umiejętności formułowania postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda*. Np.: „Wielu badaczy prawa kanonicznego, zarówno anglikańskiego, jak i katolickiego, nieustannie poszukuje źródła pochodzenia prawa we wspólnocie kościelnej. R. Sobański, wskazuje, że: «(...) Prawo kościelne jest faktem, kwestia jego podstaw sprowadza się do pytania, czy spoczywają one w samej naturze Kościoła (czyli w tym, czym on w świetle wiary jest), czy też stanowi ono niejako uboczny rezultat historycznego rozwoju (np. ze spowodowanych rozrostem Kościoła wymogów organizacyjnych, z potrzeby rozładowania wynikłych ze słabości ludzkich konfliktów lub z konieczności ustalenia minimalnych granic zachowań wiernych). Krótko mówiąc: czy podstawy prawa Kościoła znajdują się w nim samym czy też poza nim». Te same wątpliwości budzą się przy analizie pochodzenia prawa anglikańskiej denominacji chrześcijaństwa” (s. 30); zob. także s. 42, 43, 82, 137.

Rozprawa doktorska odznacza się poprawnym i proporcjonalnym wyodrębnieniem poszczególnych wątków tematycznych z uwzględnieniem rangi poruszanych w nich zagadnień. Istota problemu badawczego została zauważona w

badaniach przeprowadzonych przez mgr. lic. I. Kilanowskiego. Jak sam Autor na początku dysertacji zaznaczył: „Praca powstała w ramach finansowania badań w konkursie PRELUDIUM 10 organizowanego przez Narodowe Centrum Nauki w Krakowie pod tytułem *Pozycja prawna Kościoła narodowego. Kościół anglikański w sferze relacji państwo-kościół i na arenie międzynarodowej* [...]” (s. 3). Należy zatem wnioskować, że przygotowana w ramach uzyskanego projektu rozprawa doktorska stanowi fragment zamierzenia badawczego i ufać, że wyniki badań będą kontynuowane, chociażby w opublikowanych artykułach naukowych.

Podsumowując należy stwierdzić, że rozprawa mgr. lic. I. Kilanowskiego stanowi cenną publikację w dyscyplinie prawa kanonicznego. Autor poddał wnikliwej analizie teksty aktów normatywnych, wykazując, że potrafi właściwie je interpretować. Umiejętnie korzysta z osiągnięć doktryny. Do każdego problemu badawczego podchodzi rzetelnie. Na uwagę zasługuje fakt, że większość publikacji, które Doktorant wykorzystał w przygotowywaniu dysertacji, nie jest dostępna w języku polskim, co – nawet przy znajomości języka obcego – stanowi dodatkowe utrudnienie. Niemniej jednak Autor doskonale sobie z tym poradził. Zasygnalizowane kwestie dyskusyjne pozostawiam do rozważań i dalszych studiów, a także do ewentualnego uwzględnienia przy przygotowaniu rozprawy doktorskiej do druku.

VI. Wnioski końcowe

W całościowej ocenie stwierdzam, że rozprawa mgr. lic. Igora Michała Kilanowskiego odpowiada wymogom ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.).

Na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie mgr. lic. Igora Michała Kilanowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. prof. dr hab. Mirosław Sitarz